

6. HIIDUDE KODUNE ELU

TÖLLU KODU

146.

[Tõllu kodu Hirmustel]

Kupp viis meid veel tema jutu järele Suure Tõllu kodu juurde, mis meid üsna hämmastas¹.

EKRK I 16, 235 (28, 29) < Kingissepa raj., Kärla k/n., Hirmuste k. — V. Ahas ja K. Mölder (1957).

147.

[Tõllu kodu Sõrves]

Kerisekivi

Tõll elas Sõrves. Tal olli Haudla vallas (Hauküll) veike maja, kus nad vahetevahel Piritiga öömaja pidasid, seepärast seal ka praegu see puumaakoht Tõllu pereks hüütakse.

Sõrvemaa oli tal armsam, seepärast et sealt tal kõige ligem tee Ruhnus läks, kus ta kaapsuaed olli. Ja kui Pirit kodu katla alla tuld hakkas tegema, siis astus ta selle meretee poole tunniga edasi ja tagasi läbi ja tõi kaapsupead Piriti kätte umbes, kui vesi katlas keema hakkas.

Ta naene Pirit oli kontide ja rammu poolest vana seltsiga peaaegu ühesarnane ning ta hooleks ollid kõik kodused ja ka väljapoolsed asjad toimeta.

Ükskord tahtis Tõll omale sauna ehita ning andis Piriti hooleks saunaahju kerise kivid korjata. Vanamoor pani põlle ööle ning korjas neid mööda Saaremaad. Ühe kõlbliku kivi leidis ta siis ka Kõiguste karjamaal, selle ta pani oma põlle sisse ning hakkas kohe Sõrve minema. Aga kui ta umbest Kõiguste mõisa tänavasuu kohta pidi saama, seal katkesid põllepaelad ning kivi kukkus eidekese varvaste peale, mis talle kibet valu tegi. Ta pahandas see üle meest ja sülgis, nõnda et piisad üle karjamaa purtsasid, jättis selle kivi senna paika, kus ta praegu on, ning läks lonkades Sõrve oma vana mehekese poole ning ei tulnud selle meelega peale iialgi enam sealt Põide maale.

¹ Suure Tõllu kodust pildistasime ainult vana aita, mis olevat Saarel ühe vanima ehitisena säilinud. Kaurevälja talu oli ise paljude suurte ja üsna uute kõrvalhoonetega. Ait asus otse tee ääres 2 km kaugusel Jaagu talust. — *Üleskirjutajate märkus.*

EKS 4° 2, 193/4 (1) < Saaremaa.
Vt. Kivi Kõigustes, muist. 28, 29, 44, eriti 44 A; Kapsaste toomine Ruhnust, muist.
156; Tõllu kodu kohta Audlas vt. muist. 152, 186 E.

148.

[Tõllu kodu Tõllustes]

Kord elanud Hiiumaal kaks venda, kes väga suured ja tugevad mehed olnud. Teine olnud põllumees ja armastanud rahus kodus omakste juures elada, teine armastanud rohkem reisida kui kodu olla, sellepärast ka temal sagedaste tüli tulnud teiste rahvastega. Viimaks tulnud neil ka kodus kahevahel tüli. Noorem ütelnud oma vanema vennale:

«Kuule, sa, vana Tõllus, kui sa ei taha rahus elada, siis mine ja ela seal, kus rahu kallid ei ole, aga meil on rahu kallid, ma tahan omakstega rahus kuni eluotsani elada.»

Vanem vend pannud oma kimpsud-kompsud kokku ja läinud läbi Soela väina Saaremaale, kus parajati vaenlastega tüli olnud ja läinud saarlastele appi sõda ja võitnud vaenlased ära, peksnud mõned meresse, mõned soose ehk kus keegi aga saanud. Keda kätte saadud, need võetud orjadeks. Saarlased näinud, et Tõllus¹ väga tugev mees sõas olnud ja pärast jälle rahvaga heaste elanud. Siis palunud saarlased teda omale vanemaks, mida Tõllus ka viimaks lubanud.

Saarlased annud talle luba omale elukuha Saaremaalt valitseda, sealt, kus ta ise tahab. Tõllus läinud Saaremaa hommikupooldse mere ääre ja vedanud Vätta ninale mere ääre hulk kiva kokku ja tahtnud omale senna mõisad ehitama hakata. Aga et seal mere pealt sagele külmad meretuuled puhunud, läinud tema ära ja pillanud kivid kõik lajale, ainult mõned paremad on ta oma uude elukohta praeguse Tõlluste mõissa viinud, kus ta siis omale jäädava eluaseme võtnud. Peale selle läinud ta kord jälle Hiiumaale venda vaatma ja leppinud sellega ära ning käinud pärast

Tõlluste mõis. J. Miku foto 1959.

¹ Nõnda nimetud teda seitsaadik, kui vend teda ära ajanud. — *Uleskirjutaja märkus.*

sageli teineteisel võõraks. Et noorema venna perekond kõik rahus koos elanud, ütelnud tema surres:

«Mina olen rahus elanud, elage ka teie rahulikult!» Sellestsaadik olla ka Hiiumaal seesugune rahuline rahvas, et neil mitu paarirahvast rahus ühes majas läbi saavad, kuna saarlased ial kaks paari ühe katuse all rahulikult elada ei või. See olla Tõllusega ühes Saaremaale asunud.

Kui Tõllus omale naese võtnud, toonud ta Hiiumaalt kapstad, mille ta pulmasupiks keetnud. Selle eest olla ta poole vaati ölut Hiiumaale viinud, sest olla siis ka hiulased õlletegemise pruugiks saanud.

EKS 4° 5, 871/2 (999) < Pühalepa — V. Mägi < J. Tutk (1889—1890) = H, Jõgever 1, 147/8 (130) < Pühalepa (1889—1890).

Trükitud: K. Taev ja K. Mihkla, Kirjanduslik õpik VIII klassile. I vihk (1945), lk. 53—54 = K. Mihkla, Kirjanduslooline lugemik VIII klassile (1948), lk. 68 = L. Vihalem, Kirjanduslooline lugemik VIII klassile (1949), lk. 87 = L. Vihalem, Valimik eesti rahvaluulet keskkoolile (1958), lk. 155; kõik väikeste redaktsiooniliste muutustega.

Vt. Vete sügavused, muist. 139; Kapsaste toomine Hiiumaalt, muist. 158; Võitlus vaenlaste vastu, muist. 169.

149.

A.

Väikene lisa Suure Tõllu ehk Saaremaa vana varanduse vaka juurde

Oma naese ja lastega elanud Suur Tõllus Tõlluste mõisas. Olnud teisel aga väga pitk kirikutee; sest Saaremaal sel ajal ligidamal kirikut ei olnud, pidanud mehikene Muhu saarese minema, sest seal olnud juba kirik. Aga peale selle olla Tõllus ise Saaremaale veel mitu kirikud ehitanud. Et kirik kaugel olnud, käinud siis ka õige harba, enamast suurde pühade aegas seal. Et ta aga teelt ära ei eksiks, selle tarvis olnud temal — praeguses Põide kihelkonnas lõuna pool mere ääres — Saare küla lähedal Saare metsas üks arutu suur teepuu. See olnud tal ikka teejuhiks, nagu meil talve ajal õletuudid roegaste otsas teed näitamas on. Puu oli suur ja kõrge, peaaegu poole osa teisest metsast pitkem, oma olemise poolest tamm.

Ajad olid aga ennast palju muutnud ning mitugid asja teiseks ennast muutnud; nii oli siis ka Saare küla ja metsa vahele üks suur võeralt maalt tulnud vägimees ennast ülekohtuga elama asutanud ja viimaks olla ta väevõimu ja kavalusega kõik valitsuse üle küla ja metsa enese kätte kiskunud. Seesamane kuri ülekohtune valitseja lasknud selle teepuu-tammel ladva pealt ära raiuda selleks eesmärgiks, et omale ilmlikku vara ja valitsust kasvatada. Vaesed eksinud teekäijad said teede pealt kindi võetud ning mõisa päris neid omale, kõige nõnde ligioleva varandusega ühes. Niisammuti läinud ka palju laevu mere peal hukka, kes ikka selle puu järele olid harjunud praeguse Saare metsa ja Kūbasaare vahelkohast praegusest Kiudu lõpest läbi otse Väikese väina purjutama, kus praegus veelgid sadamasild Tornimäe õigeusu kiriku ehk matuseaia taga mere ääres seisab. Ja seal lähedal ka Silla- ja Kalameiste mäed. — Ja selle pere, kes seal suure teepuu juurdes, otsegu selle puu vahiks ja kait-sijaks olla elanud, lasknud seesamane ülekohtune valitseja sealt ära teiste Saare küla perede juurde Saare külasse viia, kus ta nimi praeguskid veel Tepu pere on.

Aga see kena allikas, kellest teepuu pere rahvas omale keelekastet ja suisel suurel palaval puule ka karastust andsid, olla ennast sellega nii

kurvastanud, kui puul latv sai raiutud ja pere kaotud, et ta enesest muud ei ole järele jätnud kui pehme mudane loik, kedas praegus tema pehme oleku pärast Tepu laheks saab kutsutud, ehk ta küll suurem ei ole kui hea poolevakane põld.

Nüüd tahtnud Suur Tõllus näeripäev Muhu kirikuse minna, tee olnud pitk, sellepeale hakkanud ka Tõllus kohe peale esimest kukelaulu kodunt sõitma, et hiljaks ei jääks. Et aga teepuud Tõllusele kohegilt enam silmi ei paistnud, läinud ka vanamees kogemata hobustega ülespoole, nii kaua kunni jäe oli juba hakanud hobuste all murduma, sest ta olnud väga kõrgese ülese mere peale läinud, hobused ja tõld vajunud ühekorruga põhja. Tõllus tulnud ise kohe tõllast välja, tõmbanud hobused tõllaga seltsis loha oma järele ja vädanud neid nii kaua, kunni tõlla rattad olla põhja kindi hakkanud. Seal katkenud tõld hobuste järjest ära ning jäänud merese. Hobused viskanud ta aga mürinal kohe maad, käsi vääratanud ja hobused läinud suure joonega mööda mereäärt kolinal edasi vastu Säere mägi, aga seesuguse jõuga, et mäest läinud kohe tükk välja. Nii läinud hobused mäest välja ning vaibunud ise kohe sellepeale senna teinepoole mäge pehme sisse ära, ja seda kohta, kuhu hobused olla ära vaibunud, hüitakse veel tänapäevani Hobuste hauaks.

Tõlluse tõld, mis Saare küla püha latsi heinamaal lõuna poole külge mere ääre maha jäi, on ennast kiviks muutnud ja seisab tänapäevani seal, on aga suuruse poolest peaaegu juba meie mõisa vana saunaga ühesuurune ja hüütakse Tõlluse tõllakiviks. Seda kohta seal Säere mäe sees, kust hobused on läbi läinud, hüütakse Lammassilmaks, sest Haudla valla lambad käivad suvel seal joomas, see on lammastel väga hea joomaskäima koht. Ja seda mere äert, kust hobused kolinaga läbi on läind, kutsetakse praegus Kolli rannaks, mis sest sõnast «kolin» on välja tulnud.

Et aga meie Saaremaa kangelasel mitte just igal ajal võimalik ei olnud seesuguse suure tõllaga kirikuse sõita, on isegid mõista, mis talle ta alalised talitused mitte ei lubanud, sest on ka Saare küla vanad inimesed seda hakkanud tähele panema, et iga kahekümne viie aasta pärast näeripäe öösel saab seda kivi nägemata kätega kängest tormist veest ja jäest ikka natukene liigutud. Nõnda arvavad vanad inimesed, et see olla tõllal veel oma peremehe meeldetuletus, kes teda ikka enamast kahekümne viie aasta sees korra olla pruukinud.

Need ülesekirjutud riad olen mina omas noores põlves vanade inimeste suust kuulnud, kes praegus juba ammugid mullas hingavad. Aga seda suurt teepuud olen mina ise oma silmaga veel noores põlves näinud. Ta vana ja mäda ladu oligit pealt järsku tõlp, aga seest alt tüist oli ta tühi ning õõnes, nii et meid 6—8 poissi võisime sisse minna, ja kui väljastpoolt tahtsime teda kätega ära mõeta, pidime 6 poissi käsipidi kokku hakkama, kui korra ümber saime. Nüüd on see puu juba ligi kakskümmend aastad kadunud, sest see oli selle järele, kui meie rahvas raharendi peale said, raiusid üks päev ühed noodamehed ta kirvestega maha, kui nad noodalt koju läksid. Sest nad olla arvand mesilased seal ülevel otsas sees olad, aga ei olnud mitte kedagid. Nelja-viie aasta pärast ei olnud seal mitte tompigid enam nähja.

Veel praegugi teadvad seal kõik ümberkaudu rahvas rääkida, et see ülekohtune mõisnik olla kohtu alla langenud seeläbi, et mere peal olla aruta palju laevu hukka saanud ning kõik selle varanduse pärinud mõisnik omale, mis aga iganis seal ligidal oli juhtunud õnnetuse minema. Rikkus olnud mehel aruta suur, aga ehk meie sel ajal küll veel mitte praeguse armulise kotka tiiva all ei olnud, on siiskid see asi ilmsiks tulnud ning mehel lastud kohe pea otsast ära lüüa. Peale selle olla teised Saaremaa mõisnikud ta surnukiha ära koristanud ja praeguse Põide kirikuse altari

ette maha matnud, mis sel ajal siis olla katuliku kirik olnud, ja ta haua peale lasknud nad mälestuseks seesuguse kivi raiuda, mis just niisammuti on välja raiutud, kuidas surnukiha peab seal kirstus olema — kaks kätt rinna peal, aga pea otsast ära jälgotsis, paremapoolse jäla kõrvas. Nii seisab ta just praeguskid veel alles tänapäev seal, ning iga pühalpäeval, kui lauarahvast võetakse, tallavad inimesed ta kivist väljaraiutud kivi peal jälgadega.

H I 1, 599/602 < Pöide, Saare v. — A. Küng (1888).
Vt. Töllakivi, muist. 72, 91; Tõllu kodu Tõllustes, muist. 80, 167 A.

B.

Sii oli muiste eland Tõllustes suur ja vägev mies, kellel Tõllus nime olnd. Tal olnd siis sääl Tõllustes ikka eluase ja, ja siin, ja Naistessoo juures või Audlas, kus ta pidand oma sauna tegema. Siia toond ta siis kerisekivisid. Üks olnd tal seal Kõiguste mõisa lähedal, sääl Kõiguste mõisa karjamaal ja teine on sääl Paju-Kurdla karjamaal, sääl Saastna talu lähedal teine kerisekivi. Aga vana Tõll ehitand ise kerist ja naine korjand jälle kerisekive. Kui ükskord siis naine olnd jälle kivikoormaga koju minemas, juhtund põllepael sääl Kõiguste mõisa ligidal Naistessoo talu juures maha või katki minema ja kivi kukkund naisele varba peale. Naine, kelle nimi Piret oli olnd, see hakkand nutma ja nutnud suure valu kää kivi kukkumise läbi. Nutust tekkind siis vesine soo ja hiljem rahvas hakkand sood nimetama Naistessooks. Ja see Naistessoo, see hüüdas veel tänapäevani. Ja see Tõllu kivi seisab maantee lähedal Kõiguste mõisa juures praeguskit veel sääl muinaskaitse all.

RKM, Mgn. II 240 b < Kingisepa raj., Laimjala k/n., Paju-Kurdla k. — S. Lätt < Aleksander Tustit, 43 a. (1959).

Vt. ka: Tõllu kivi Kõigustes, muist. 29; Pireti kivi Kõigustes, muist. 44; Nutust vee-
kogude kohta muist. 30, 44, 59, 60, 113. 126 D.

150.

S a a r l a s t e e b a k o m b e d

Kangelasi ei ole ka saarlastel mitte palju, kuid ainult ühest on väga palju juttusid kuulda, see on Suur Tõll. Tema elu- ehk kodupaik olnd Tõlluste mõis, kust ta välja käinud ja mõnda naljakad tükki mäginud olla. Tema tegudest nimetan ma ainult mõnda.

Kord tahtnud ta Hiiumaa Keila [= Käina] kiriku torni pealt ära visata. Keilasse tehtud uus kirik ja see ei olnd mitte Suure Tõllu meelt mööda, seepärast valitsenud ta omale ühe suure kiviranga ja tahtnud sellega Tõlluste mõisast Keila kiriku torni pealt ära visata, aga kivi ei ulatanud õnneks nii kaugele, vaid kukkunud Soela väina.

Tõine kord pannud ta siin kapstakatla tulele ja läinud ise Ruhnust kapstaid tooma, seitsmesüllane palk kepiks kääs ja vaat õlut püksitaskus. Saaremaa ja Ruhnu vahel ei tulnud vesi ka kõrgemale kui niudeni.

Kord tulnud Tõllu Sõrvemaale ja jäänud Viieristi metsa magama. (Ta maganud kaua, ühekorraga kas viis aastad.) Vanapoiss, kes ikka Tõllu vaenlane oli, sest et Tõllu temale palju paha tegi, nõutas siis, mismoodi Tõllule otsa teha. Ta arvas heaks Sõrvemaad Saaremaast lahutada ja kõige Tõlluga meresse lükata. Sõrvemaa on ühest kohast ainult 2 versta lai, säält tõmbas Vanapoiss jalakannaga kriipsu teisest merest tõise ja see on praegune Salme jõgi. Sinna asus ta ise rinnaga taha, et Sõrve-
maad merde lükata. Üks sõrulane, kes seda Vanapoisi tembutamist näinud

oli, läks Töllut üles hüüdma. Tõllu ajas ennast ka varsi jalgade peale ja otsis ühe pere, kellel mesilased olid, ja saatis mesilased Vanapoissi nõõlama. Mesilased soskisivad teda nii kaua, kuna Vanapoisi nina nii pitk oli kui munt ja siis pani ta plagama. Ta tulnud mesilaste karjaga nii kaugele kui Hirmuste metsa, kus ta oksalasu alla varju saanud. Säälmõttes ta järele, mis Tõlluga peale hakata.

Teda põrgu vedama hakata on väga suur töö ja võtab palju teekulu, või on ehk põrgus ruumigi nii suure mehe tarvis.

«Nüüd saatsin jo 7 koormat sõrulasi tagasi. Oot, oot, ma hakkan uut põrgut ehitama, iseäranis saarlaste tarvis.»

Ning valitses selle tarvis Karujärve.

Ta mõtles:

«Jätan ma vee sinna sisse, siis kustutab see põrgutule ära.»

Seepärast oli tarvis järv veest tühjaks lasta. Nüüd tuli Vanapoisil suur töö ette. Ta tampis jalgadega suurt kraavi, kust läbi vesi pidi ära jooksuma. See jõgi on praegu olemas ja Pidula mõisas 2 veskit ta peal. Kui Vanapoiss kraavi tampis, läks üks Pidula mees Töllut appi hüüdma. Tõllu tuli Pihtla metsast läbi, kus praegu Pihtla mõisa on, ja võttis säält 3 pihlakeppi, millega Vanapoissi nuhelda ta nurjatuma töö pärast. Kui ta nüüd seia tuli, oli Vanapoiss just lõunasööma peale puhkamas ja surmaoda temal pea all. Nüüd mõõttis Tõllu talle pihlakepiga mööda kõhtu. Vanapoiss kargas maast üles, surmaoda, mis temal pea all oli, läks suure rapsamisega katki. Kui Vanapoiss seda nägi, karjus ta: «Oda lätsi, oda lätsil!» ja sellest on Odalätsi pered omad nimed saanud. Nüüd hakas Tõllu Vanapoissi taga ajama. Vanapoisil olivad nii rasked sammud, et kus ta astus, säält kerkis allikas maa seest välja, ja seepärast on Pidula mõisa ümber väga palju allikaid.

Nüüd hakkas Vanapoiss kohe põhjatuult minema ja läks nii kaua, kuni meri vastu tuli, ja siis pööris ta mere äärt mööda Tagamõisa poole tulema. Tagamõisa ninal ei aitanud miski nõu enam. Ta viskas peoga liiva meresse ja läks sedamööda veel pea 2 versta maad. Kui ta juba niuetest saadik vees oli, siis võttis ta mere põhjast kivisi, et sellega Tõllut visata, aga kivid läksid kaudu Tõllut ja tulid Tagamõisa maale. Seepärast on Tagamõisa maal palju kivisi, nõnda et Vanapoiss isegi ütelnud:

«Palju põrsud, aga vähe podisid!»

Tagaajamisest on Tagamõisa maa oma nime saanud: tagaajamise ehk tagamise maad, ja see liiv, kus Vanapoiss veel viimaks läks, nimetati Harilaiduks.

Sellekorraga on Vanapoiss Saaremaalt kadunud ja Tagamõisa ninale uppunud. Vesi aas ta sarved maale, kus nad öösel kolisesivad, seepärast nimetakse seda randa Koldingi rannaks. Hundid olla need sarved säält praegusele Hundru ninale viinud, millest see oma nime saanud on. Ta keha on pärast meres nähtud, kus tursad teda imenud, mille pärast tursa pea paisutanud olla.

Sellepeale võtnud Tõllu nõuks Kerlale kirikut ehitada ja saatnud oma poja Kaarmale kirikut ehitama. Kui kirikud valmis olivad, läinud Tõllu poja ehitust vaatama ja näinud, et pojalt palju ilusam ja täielikum olnud. Selle üle vihastanud ta ja tahtnud poja kirikut ümber lükata. Tõllu lükanud ja poeg pidanud tõisel vastu ning ladunud tõise käega postisid vastu. Veel praegu olla Tõllu käease Kaarma kiriku seinaküljes.

Kord olnud sõda Sõrvemaal. Säälmõidelnud Tõllu viimast kord õige vahvaste. Ta õõritanud härjaratastega ümber, kuna viimaks kõik värk kadunud oli ja ainult tiisel kätte jäänud. Viimaks kukkunud see ka õnnetuseks kääst maha ja selle aja sees, kui ta teda maast uueste ära võtnud oli, löönud vaendlane ta pea otsast ära. Ta võtnud pea maast kaenu ja

jooksnud sellega senni kui Hirmusta metsa. Sää! olla praegus ta haud olemas Kerla kehelkonna piiri peal. Veel oma haua peal ütelnud ta:

«Kui sõda maal on, siis hüüdke mind: «Tõllu, Tõllu, tõuse üles, sõda Sõrve säärel!»»

Karjalapsed olla teda kord narrinud ja hüüdnud. Tõllu tõstnud kord pead ja vaatnud, näinud aga, et see laste narrimine olnud ja ütelnud selle peale, et ta enam mitte ei tõuse.

Tema tegudest on veel raamat pealekirjaga: «Saaremaa vägimees, Suur Tõll» välja antud P. Súdamest. Sää! sees on temast pikalt räägitud, aga ometi on sää! ka mõni koht nõnda ja nõnda.

H IV 2, 271/5 (2) < Kär!a — T. Undritz < J. Jõgi (1888).

Vt. ka: Tõllu kodu Tõlustes, muist. 80, 148, 149, 167 A; Kivi Käina kiriku pihta, muist. 6—8, 159 D, Leiger, muist. 11, 16; Kapsaste toomine Ruhnust, muist. 156; Vete sügavused, muist. 139; Magamine Viieristil, muist. 95, 96; Salme jõe tekkimine, muist. 110, 162 A, B; Mesilased Vanapagana kallal, muist. 162 A; Uus põrgu, muist. 162 A, 165; Tõll lõõb Vanapaganat pihlakase kepiga, muist. 92 A, C, D, 107 A, 108, 120 B, 161 D, 162 A, 165 A, B, 166 A; Odalätsi nime tekkimine, muist. 120; Vanapagana jälgedest allikad, muist. 116; Sildade ehitamine, muist. 6 L, 33, 101, 107 A, 161 B, C, 162 A, 163, Leiger, muist. 8; Kivid Tõllu pihta, muist. 3—5; Kivid Tagamõisas, muist. 43; Tagamõisa nime tekkimine, muist. 162 B; Harilaiu tekkimine, muist. 107; Undva ja Kollingi nimede tekkimine, muist. 107 A, 120 B, 121, 149, 161, 162 A, 165 A, 173; Tursakala tekkimine, muist. 120 B, 162 A, C, 164, 165 A, B, 166 A, B; Kär!a ja Kaarma kiriku ehitamine, muist. 127—130, 132, 133, 138, 174 B, C; Tõllu käe jäljed kiriku seinal, muist. 129 C, 130, 127 C, 156 A, 162 B; Tõll sõdib vankri abil, muist. 172; Tõllu surm, muist. 174; Tõllu haud Hirmustel, muist. 175; Tõllu äratamine, muist. 186.

151.

[Tõllu talu]

Randvere mõisa juures Kaarma kihelkonnas, kus Tõlli lepik ja Tõlli küla on, on vanasti Tõllu talu olnud. Ses talus on elanud Tõll ja ta on sest allikast vett joomas käinud, mis on Mustjala ja Kihelkonna maantee harude nurgas. See allik ütleb suurt kuiva ette. Kolm päeva enne kuiva algust hakkab see rohkesti vett jooksma.

E 60724 (5) < Mustjala khk. ja v., Võhma k. — T. Kaljo < Eeva Mahl, 70 a. (1927).

Trükitud: M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu, lk. 152. Ilmaallika kohta vt. ka HVM I, lk. 562, muist. 305.

152.

[Tõllu talu]

Vanad inimesed rääkisid, et Tõllu talu nimi on saanud sellest, et vanal hallil ajal on siin elanud Suur Tõll. Uus peremees (Ling) tegi umbes 30 aastat tagasi elumaja ja muud hooned ümber, sest endised olid kõik lagunud ja väga vanad.

RKM II 54, 420 (1) < Orissaare raj., Laimjala k/n., Audla k. — E. Tampere < Truuvert (sünd. Ling), umb. 60 a. (1956).

Tõllu kodu kohta Audlas vt. muist. 44 B, 147, 155.

153.

Suur Tõll Vigalas

Vigala Lätiväljal oli Suur Tõll niitnud ja selle tagajärjel jäänud see väli lagedaks. Seda on arutu maa — mitu kilomeetrit igatepidi. Selle peal on ainult üksainuke väike pajupõõsas. Ja selle pajupõõsa juures on

«Suur Tõll» Tallinna Nukuteatris 1960. a.

allikas. Selle allika juures me käisime joomas, kui seal heinamaal olime, siis onu (Jüri Kreekmann) rääkis. Sinna oli Tõll oma vikati püsti löönud, löe ots oli teinud nii suure augu ja sellest saanud allikas. Tõll ajaviiteks niitnud — et vaenlasi pole maal olnud. Siis vaenlased tulnud maale, Tõll löönd vikati püsti ja läinud vaenlastele vastu.

RKM II 95, 69 (59) < Märjamaa raj., Vaikna k/n., Laukna k. — J. Nurme < Maria Lehtsaar, 66 a. (1960).

Vt. ka: Tõll allikate tekitajana, muist. 114, 115; Võitlus vaenlaste vastu, muist. 167—172.

Niitmise kohta vrd. HVM I, lk. 286—293, muist. 225—228; Leigri kodu, Leiger, muist. 19.

SAUNASKÄIMINE

154.

[Saunaskäimine]

A.

Suur Tõll oli ise Saaremaal, Hiiumaal käis saunas. Vahel oli ise Hiiumaal ja käis Saaremaal saunas. Meri kinni ei hoidnud.

ERA II 1, 594 (6) < Reigi, Kõrgessaare v., Kauste — P. Ariste < Anna Nigul, 84 a., Anna Alango, 55 a., ja Anton Alango, 17 a. (1928).

Vt. ka: Tõll Hiiumaal saunas, muist. 118; Tõll Abruksas saunas, muist. 105; Tõll Leigril saunas, muist. 159 B; Vete sügavused, muist. 139; Kivid karjaste pihta, muist. 13 P.

Vrd. Leiger, muist. 11.

B.

[— — —] Peremehele oli tuntud ka Hiiu vägimehe Leigeri nimi, kelle juures Tõll naisega olevat saunas käinud. Tõllu poeg «teinud ka tükke»